

KASB-HUNAR MAKTABI O'QUVCHILARIDA TA'LIM MOTIVATSIYASINING O'RGANILISHI

Urazbayeva Yulduz Abdullayevna, Ma'mun universiteti
"Psixologiya va tibbiyot" kafedrası o'qituvchisi

STUDY OF EDUCATIONAL MOTIVATION IN VOCATIONAL SCHOOL STUDENTS

Urazbayeva Yulduz Abdullayevna, teacher of the "Psychology
and Medicine" department of Ma'mun University

ИССЛЕДОВАНИЕ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ ШКОЛ

Уразбаева Юлдуз Абдуллаевна, преподаватель кафедры
«Психология и медицина» университета Маъмун

<https://orcid.org/0009-0007-3208-6477>

e-mail:

Urazbaeva2411@gmail.com

Annotatsiya: Respublikamizda so'nggi yillarda kasb-hunar ta'limi tizimi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun muhim bo'lgan sohalardan biriga aylangan. Mamlakatda amalga oshirilayotgan islohotlar doirasida kasb-hunar ta'limini modernizatsiya qilish va o'quvchilarning ta'lim motivatsiyasini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Mazkur maqolada kasb-hunar maktabi o'quvchilarining ta'lim motivatsiyasi namoyon bo'lishi, motivatsiya tizimiga ta'sir qiluvchi omillar va ilmiy adabiyotlarda motivatsiya talqini qay darajada o'rganilganligi tahlil qilingan. Shuningdek, kasb-hunar maktabi o'quvchilari ta'lim motivatsiyasi diagnostikasi va uning natijalari keltirilgan.

Kalit so'zlar: motiv, munosabat, inson kamoloti, ijtimoiy motiv, kasbiy motiv, o'zini namoyon qilish.

Abstract: In recent years, the system of vocational educational in our country has become one the important areas for the socio-economic development of the country. As part of the reforms implemented in the country, great attention is being paid to the modernization of vocational education and increasing the educational motivation of students.

In this article, the manifestation of educational motivation of vocational school students, the factors affecting the motivation system, and the extent to which the interpretation of motivation has been studied in scientific literature have been analyzed. Diagnostics of educational motivation of vocational school students and its results are also presented.

Key words: motive, attitude, human development, social motive, professional motive, self-expression.

Аннотация: В последние годы система профессионального образования в нашей стране стала одним из важных направлений социально-экономического развития страны. В рамках реализуемых в стране реформ большое внимание уделяется модернизации профессионального образования и повышению учебной мотивации студентов.

В данной статье проанализировано проявление учебной мотивации учащихся профессиональных лицеев, факторы, влияющие на систему мотивации, а также степень изученности трактовки мотивации в научной литературе. Также представлена диагностика учебной мотивации учащихся профессиональных лицеев и ее результаты.

Ключевые слова: мотив, установка, человеческое развитие, социальный мотив, профессиональный мотив, самовыражение.

KIRISH. Kasb-hunar maktabi o'quvchilarida ta'lim motivatsiyasining namoyon bo'lishi murakkab psixologik jarayon bo'lganligi sababli turli ichki va tashqi omillar ta'sir ko'rsatishi tahlil qilinib kelingan. Ushbu jarayon ta'lim jarayonidagi o'quvchining faoliyatini belgilovchi psixologik mexanizmlarni o'z ichiga olar ekan, ularning ta'limga bo'lgan motivatsiyasi ehtiyojlar bilan chambarchas bog'liqligi ma'lum.

Tadqiqotchi A.Maslouning ehtiyojlar iyerarxiyasi nazariyasiga ko'ra, o'quvchilar dastlab o'zlarining fiziologik va xavfsizlik ehtiyojlarini qondirishlari lozimligi, shundan so'ng ular o'z-o'zini rivojlantirish va o'qishga bo'lgan motivatsiyani his qila boshlashlari ta'kidlanadi. O'quvchi o'z qiziqishlari va shaxsiy maqsadlariga erishishi uchun o'qishga munosabatida motivatsiya ta'sir qiladi. Bu jarayonda o'quvchining o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan qiziqishi, ijodkorlik va mustaqil fikrlash muhim rol o'ynaydi.

N.A.Bernshteyn motivatsiyaning biologik mexanizmlariga tayanib insonning yuksak darajada rivojlanish imkoniyatlari mavjudligini tushuntirishga harakat qilgan [1]. Tadqiqotchilar I.A.Vasilyev va M.Sh.Magomed-Eminovlarning fikricha, Ch.Darvinning evolyutsiya nazariyasi motivatsiya muammosini uch yo'nalishda tadqiq etishda asos sifatida xizmat qilishini bildirishgan[5]. V.N.Myasishchev esa shaxsning munosabat pozitsiyasiga asoslangan holda motivlar muammosi bilan shug'ullanib, motiv- bu shaxsning munosabati sifatida yuzaga kelishini, motiv harakat obyektiga nisbatan munosabatning ifodalanishidan boshqa narsa emasligini bildiradi [3]. A.G.Kovalyov motivga shaxsning ehtiyoji bilan uyg'unlashuvi nuqtayi nazaridan yondashib, ularning o'zaro ta'siri, o'rin almashuvi, tenglashuvi mumkinligi to'g'risida mulohaza yuritgan [2]. P.M.Yakobson motivlar muammosini o'rganib, turli qarashlar, yondashuvlarni tahlil qilib, o'qish va mehnat faoliyati motivlari masalasida shaxsning asosiy xususiyatlari bilan motivatsion doirasi o'zaro bog'liqlikda rivojlanishini tahlil qilgan [8]. S.G.Moskvichev motivatsiyaga nisbatan g'arb mamlakatlari olimlarining qarashlarini tanqidiy tahlil qilib, mehnat faoliyati motivlarining inson

kamoloti bilan bog'liq tomonlarini ilmiy asoslashga harakat qilgan [7]. V.D.Shadrikov faoliyat tizimining funksional psixologik modeliga asoslangan holda motivatsiyani faoliyatli yondashuv orqali o'rganishga harakat qilib, unda motivlarning kasbiy (professional) tayyorgarlikdagi o'rni, ahamiyatini ko'rsatib o'tgan [10]. B.A.Frolov fikricha, birinchi (ichki) ko'rinish olimga tadqiqot predmetini o'stirishga yo'llanma beradi, ikkinchi (tashqi) ko'rinish uning yuksak natijalarga erishishiga, mukofot olishga, yutuq, shon-shuhratga undashini aytadi [11].

Mamlakatimiz psixolog olimlari E.G'.G'oziyev, G'.B.Shoumarov, A.M.Jabborov, Z.T.Nishonova, N.S.Safoyev, N.G'.Komilova, B.M.Umarov, R.S.Samarov, G.Q.To'laganova, I.M.Hakimova, N.T.Norqulova, F.F.Rasulovalar motiv va motivatsiya muammolari, xususan voyaga yetmaganlar tarbiyasida yuzaga keladigan muammolar va qiyinchiliklarning motivatsion asoslarini o'rganish sohasida bir qator nazariy va amaliy masalalarni hal qilishga yo'naltirilgan tadqiqot ishlari olib borilganligini e'tirof etishimiz mumkin[6].

I.M.Hakimova o'z tadqiqotlarida deviant xulq-atvor psixologiyasini o'rganib, mazkur xulq-atvorning shakllanishi bilan bog'liq omillar, ularning turlari, delikvant axloq va agressiv xulq shakllari, suitsidal axloq va shaxs axloqining anomal turlari psixologiyasi, ruhiy-jinsiy rivojlanish psixologiyasi, jinsiy rolli axloq stereotipining buzilish shakllarini tadqiq etgan bo'lsa, G.Q.To'laganova tarbiyasi qiyin voyaga yetmaganlar, deviant xulq psixologiyasi va uning korreksiyasiga alohida etibor qaratgan[9].

N.T.Norqulova affiliatsiya motivini talabalar ma'naviy qiyofasini shakllantiruvchi ijtimoiy-psixologik omil sifatida o'rgangan [4].

Ana shu nazariyalarga asoslangan holda biz tadqiqot ishimizda talabalarda ta'lim motivatsiyasining rivojlanish mezonlari va ko'rsatkichlarini aniqlashda ularning o'ziga xos sifatlarini o'rganish, talabalikda ustuvorlik qiluvchi mexanizmlarni aniqlash maqsadida A.A.Rean va V.A.Yakuninning "O'quv motivatsiyasini diagnostika qilish metodikasi"dan foydalandik va quyida natijalar keltirilgan.

“O‘quv motivatsiyasini diagnostika qilish” metodikasi bo‘yicha olingan dastlabki natijalar tahlili (n=210)

Shkalalar nomi	O‘rtacha(M)		Farqlar T
	1-kurs n=110	2-kurs n=100	
Kommunikativ motivlar	14,6	17,5	-2,4*
O‘zini olib qochish motivlari	19,3	16,4	-2,8*
Obro‘-e‘tibor motivlari	19,3	20,2	-1,3
Kasbiy motivlar	18,6	20,3	-2,4*
O‘z-o‘zini ijodiy namoyon qilish motivlari	7,5	8,4	-1,5
Bilishga va o‘qishga oid motivlar	22,2	24,6	-2,3*
Ijtimoiy motivlar	19,4	22,7	-2,5*

“O‘quv motivatsiyasini diagnostika qilish” metodikasi bo‘yicha olingan dastlabki natijalar tahliliga ko‘ra, “kommunikativ motivlar” ($t=-2,4$; $p<0,05$), “o‘zini olib qochish motivlari” ($t=-2,8$; $p<0,05$), “kasbiy motivlar” ($t=-2,4$; $p<0,05$), “bilishga va o‘qishga oid motivlar” ($t=-2,3$; $p<0,05$) hamda “ijtimoiy motivlar” ($t=-2,5$; $p<0,05$) omillari bo‘yicha ahamiyatli tafovutlar kuzatildi.

Metodikaning dastlabki “kommunikativ motivlar” omili bo‘yicha, 2-kurs o‘quvchilarida ijobiy natijalar kuzatildi ($t=-2,4$; $p<0,05$). Mazkur natijalar tahliliga ko‘ra, ularda o‘zaro muloqot qilish, boshqa odamlar bilan bilim almashish va ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish istagi yuqori darajada rivojlanganligi dalillandi. Ushbu motivlar o‘quvchilarning ta‘lim jarayonida jamoaviy ishlarga va muloqotga bo‘lgan ehtiyojlari bilan bog‘liqdir. Kasb-hunar maktablarida kommunikativ motivlar kuchliroq bo‘lganda, o‘quvchilar bir-biriga yordam berish, guruhiiy loyihalarda ishtirok etish va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga intilishi ma‘lum bo‘ldi. Mazkur motivlar o‘quvchilarning o‘rganish jarayonida faolligini oshiradi, chunki ular o‘z bilimlarini muhokama qilish va boshqa o‘quvchilarning fikrlari bilan boyitishni istaydilar. Ushbu omil, shuningdek, ta‘lim olish jarayonida ijtimoiy ta‘sirning rolini kuchaytiradi, chunki o‘quvchilar o‘zaro aloqalar orqali yanada samarali bilim oladilar. Kommunikativ motivlar, o‘z navbatida, o‘quvchilarning ta‘lim jarayonida o‘zini qulay his qilishiga yordam beradi. Ta‘lim jarayonida ijtimoiy aloqalarning kuchayishi ularning o‘zlashtirish qobiliyatini oshirishi mumkin.

Shuningdek, bu motivlar o‘quvchilarning muloqot qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi va ularni jamiyat bilan moslashish jarayonida muhim rol o‘ynaydi.

“O‘zini olib qochish motivlari” omili bo‘yicha 1-kurs o‘quvchilarida yuqori natija qayd etildi ($t=-2,8$; $p<0,05$). Bu shundan dalolat beradiki, ularda o‘qish jarayonidan yoki ta‘lim muhitidan qochishga bo‘lgan istakning yuqoriligi, qiyinchiliklar, stress va ta‘lim jarayonida muvaffaqiyatsizlikka uchrashlari namoyon bo‘ldi. Shuningdek, o‘quvchilarda bu motivlar rivojlangan bo‘lsa, ular ko‘pincha sinf vaziyatlaridan chetlashishga va ta‘limga kamroq e‘tibor qaratishga moyil bo‘lishadi. O‘zini olib qochish motivlari o‘quvchilarning o‘quv jarayonidan qochish uchun sabab bo‘luvchi salbiy tajribalar bilan bog‘lanadi. Bu motivlar ko‘pincha o‘zini ishonchsiz his qilish, muvaffaqiyatsizliklardan qo‘rqish va ijtimoiy bosim tufayli paydo bo‘ladi. Ushbu omil, shuningdek, o‘quvchilarning ta‘lim muhitidagi stress va bezovtalik darajasini oshirishi mumkin. O‘zini olib qochish motivlariga ega bo‘lgan o‘quvchilar ko‘proq motivatsiya va psixologik yordamga muhtoj bo‘lishi mumkin. Ushbu motivlarni o‘rganish orqali o‘qituvchilar o‘quvchilarga ta‘lim jarayonida qiyinchiliklarni yengishda yordam bera olishlari muhimdir.

“Kasbiy motivlar” omili bo‘yicha 2-kurs o‘quvchilarida yuqori natija kuzatildi ($t=-2,4$; $p<0,05$). Mazkur natijalar tahliliga ko‘ra, kasbiy motivlar o‘quvchilarning o‘z kasbini muvaffaqiyatli egallash va kelajakda yaxshi ish topish istagi bilan bog‘liq ekanligi isbotlandi. Ushbu motivlar kasb-

hunar maktablarida o'quvchilarning ta'lim olishdagi asosiy maqsadlaridan biri bo'lib, kasbiy bilimlarni chuqur o'zlashtirish istagini ko'rsatadi. Kasbiy motivlar kuchli bo'lsa, o'quvchilar o'z kelajakdagi kasbiga nisbatan yuqori qiziqish bilan ta'lim oladilar. Bu motivlar kasb-hunar maktablarida o'quvchilarning ta'lim jarayonida ko'proq e'tiborli va faol bo'lishlariga yordam beradi. Kasbiy motivlar o'quvchilarning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyatlari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni egallashga qaratilganligi sababli, ularning motivatsiyasi yanada barqaror bo'ladi. Ushbu motivlar, shuningdek, o'quvchilarning amaliyotlarda va kasbga oid mashg'ulotlarda ishtirok etishga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Kasbiy motivlarni rivojlantirish orqali o'quvchilar o'zlarining ta'lim maqsadlariga erishishda yanada samarali bo'lishadi. Ushbu omil o'quvchilarning kasbga oid bilimlarini kengaytirishga, ularni kelajakdagi professional hayotga tayyorlashda katta rol o'ynaydi.

Navbatdagi, "bilishga va o'qishga oid motivlar" 2-kurs o'quvchilarida ijobiy natija qayd etildi ($t=-2,3$; $p<0,05$). Mazkur natijalar tahliliga ko'ra, bilishga va o'qishga oid motivlar o'quvchilarning bilim olishga va yangi narsalarni o'rganishga bo'lgan ichki qiziqishini ifodalaydi. Ushbu motivlar o'quvchilarning o'z bilimlarini oshirish va o'qish jarayonida yangi bilimlarga ega bo'lishga bo'lgan istaklarini kuchaytiradi. Bilishga bo'lgan motivlar kuchli bo'lsa, o'quvchilar ko'proq o'rganishga intiladi va o'zlarini rivojlantirish uchun doimo yangi bilimlar izlaydi. Bu motivlar o'quvchilarning mustaqil ravishda o'qish va yangi ma'lumotlarga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Bilishga va o'qishga oid motivlar, shuningdek, o'quvchilarning o'z maqsadlariga erishish yo'lida aniq va qat'iy bo'lishlariga yordam beradi. Ushbu motivlar o'quvchilarning ta'lim jarayonida ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilarning bilishga bo'lgan qiziqishi ularni o'qishda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarur bo'lgan resurslarni izlashga undaydi. Bilimga intiluvchan o'quvchilar o'z o'quv jarayonlarini yanada samarali tashkil etishga harakat qiladi va doimiy ravishda o'zlarini rivojlantirib borishadi.

Metodikaning so'nggi "ijtimoiy motivlar" omiliga ko'ra, 2-kurs o'quvchilarida yuqori natija aniqlandi ($t=-2,5$; $p<0,05$). Bu shuni anglatadiki, ularda o'zlarini jamiyatda qanday tutishlari, ijtimoiy

muhitga moslashishlari va jamoaviy ishlarda ishtirok etishlariga asoslangan motivlar yuqori darajada ekanligi kuzatildi. Ushbu motivlar o'quvchilarning ta'lim jarayonida ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish va jamoa bilan ishlash qobiliyatlarini oshirishga yo'naltirilgan. Ijtimoiy motivlar kuchli bo'lgan o'quvchilar, odatda, guruhiy ishlarda faol ishtirok etadi va ijtimoiy o'zaro ta'sirlarni qadrlaydi. Bu motivlar ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishga va jamiyatga moslashishga yordam beradi. Ijtimoiy motivlar ta'lim jarayonida ijtimoiy o'zaro ta'sirlar orqali bilim olishning samaradorligini oshiradi. Ushbu omil o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga va jamoaviy ishlarda samarali ishtirok etishga yordam beradi. O'quvchilarda ijtimoiy motivlar kuchli bo'lsa, ular boshqalar bilan o'zaro aloqalarni rivojlantirishga intiladi va ijtimoiy ta'sirni o'zlashtirishni o'rganadi. Bu motivlar ularni jamiyatga foydali va muvaffaqiyatli inson bo'lish yo'lida ijtimoiy mas'uliyatni his qilishga undaydi.

XULOSA sifatida aytish mumkinki, kasb-hunar maktabi o'quvchilarida ta'lim motivatsiyasi namoyon bo'lishi o'quvchilar orasida o'z-o'zini rag'batlantirish darajasining oshishiga, ta'lim jarayonida muvaffaqiyatga erishish ehtimolini oshirar ekan. Motivatsiyaning ta'siri o'quvchilarning tashqi rag'batlantirish vositalari orqali o'zini-o'zi baholash qobiliyatlarini rivojlantirishga, ta'lim faoliyatlariga ijtimoiy mukofotlar va baholashlar orqali yanada qiziqish bilan yondashishlari hamda o'zlarining o'qishdagi muvaffaqiyatlariga tayanishi kuzatildi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Бернштейн Николай Александрович // Большая российская энциклопедия — М.: Большая российская энциклопедия, 2004.
2. Ковалёв В.И. Мотивы поведения и деятельности.-М.:Наука, 1988.-192 с.
3. Мясищев В.Н. Психология отношений. Воронеж: НПО МОДЕК., И998. - 362 с.
4. Norkulova N.T. Affiliatsiya motivi - talabalar ma'naviy qiyofasini shakllantiruvchi ijtimoiy-psixologik omil. Psixologiya fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi. Toshkent – 2016. - 350 b.

5. Сафаев Н.С. Психологические особенности национального самосознания студенческой молодёжи: Дис. ... канд. псих. наук.- Т.: УзНУ, 2005. – 293 с.
6. Salomova G.Sh. Talaba-yoshlarda etnomadaniy kompetentlikni shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Psix.f.n.dis. - T., 2020. - 179 b.
7. Xalilova N.I. O'smirlik davrida o'zini o'zi nazorat qilish shakllanishining psixologik xususiyatlari. Psixologiya fanlari nomzodi ilmiy darajacini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi. Toshkent – 2010. - 156 b.
8. Якобсон П.М. (2005). Психологические проблемы мотивации человека [Psychological problems of human's motivation].
9. Shirinov O.T. Ta'lim tizimida yoshlarning etnomadaniyatga qadiryatli munosabatini shakllantirishning ijtimoiy psixologiyasi. Psix.f.n.dis. - T., 2023. - 146 b.
10. Шадриков, Владимир Дмитриевич. Мир внутренней жизни человека. — М.: Университетская книга. Логос, 2006.
11. Фролов Б.А., Чайникова И.Н., Железнова А.Д., Панфилова Т.В., Медведева И.П., Филиппова Ю.В., Смолягин А.И. Защитный эффект милицина при экспериментальной сальмонеллезной инфекции // Журнал микробиологии, эпидемиологии и иммунобиологии, 2013. № 6. С. 3-8.
12. Kurbanbayeva, M. (2024). O'zbek xalq og 'zaki ijodiyotida adolatli jamiyat to'g'risidagi ilk tasavvurlar ifodasi. Tamaddun nuri jurnali, 8(59), 78-81.
13. Курбанбаева, М. (2023). Важность формирования навыков самостоятельного мышления при подготовке конкурентоспособных кадров. Tamaddun nuri jurnali, 5(44), 95-96.

